

BENKŐ LEVENTE

AKIKET A FORRADALOM SZELE S A MEGTORLÁS ÖKLE MEGCSAPOTT¹

GONDOLATOK ERDÉLYBEN AZ 1956-OS
MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
50. ÉVFORDULÓJÁN

Tisztelt emlékező Gyülekezet!

Ma, szinte órára ötven éve, hogy a Kossuth Rádióban Nagy Imre miniszterelnök bejelentette: „A magyar kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna”, az immáron Szabad Kossuth Rádió pedig elnézést kért hallgatóitól, amiért korábban hazudott. Ez volt az 1956-os magyar forradalom győzelmének a napja.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történéseit, illetve kárpát-medencei hatásait vizsgálva nem mehetünk el a kérdés mellett: hol keresendők a gyökerei? Hogy jutott el Magyarország, illetve a Kárpát-medencében, ezen belül az Erdélyben élő magyarság – és vele együtt, avagy mellette a románság tisztességes része – oda, hogy nyíltan vagy/és burkoltan szembeforduljon azzal a népi demokráciával, amely a második világháború szörnyűségei után – ezt sem szabad mellőzni: – a boldogulás talán egyetlen járható útjának mutatkozott?

A második világégés befejező szakaszában a szövetséges nagyhatalmak – az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió – előbb Teheránban, majd Jaltában, végül Potsdamban rögzítették, hogy Európának melyik része legyen nyugati, és melyik szovjet befolyási övezet. Mi, közép-kelet európai népek és nemzetek szovjet befolyás alá kerültünk, talán innen erednek az 1956-os magyar forradalomnak a gyökerei. Hiszen Potsdamtól már egyenes út vezetett a térség ún. szovjetesítéséhez, a kommunisták csalásoktól, erőszaktól és fenyegetésektől sem mentes teljes hatalomátvételéhez, és az érintett államok – Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, Albánia, Lengyelország, Kelet-Németország – szovjet irányítású és szovjet mintára történő átalakításához. A kommunisták ennek során semmisítették meg a szó szoros értelmében is az ellenzéki pártokat és azok vezető politikusait, és osztályharcot hirdetve hajtották végre az erőszakos kollektivizálást, más szóval szövetkezetesítést, az államosítást, a kulákosítást, illetve a párton belüli ellenzékkel való leszámolást is, amelyre

1 Elhangzott 2006. október 28-án Nagyajtán az unitárius erődtemplomban, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulóján tartott megemlékezésen.

jellemző adat, hogy az ún. béketáborban 1948 és 1951 között a kommunista párt tagságának egynegyedét, azaz több mint kétmillió embert zárt ki saját soraiból. A magyarországi állapotokat tükrözik azok az adatok, miszerint 1949-ben 70 ezer parasztgazdaságot minősítettek kulák gazdaságnak, s mivel nemcsak a földjeiket, hanem a gazdagabbak mezőgazdasági gépei mellett azok lakó- és gazdasági épületeiket is elvették, állandóan emelték a beszolgáltatási kötelezettségeket, s mindezek – a Romániában is hasonló intézkedések – odavezettek, hogy az embereket valósággal elriasztották a földműveléstől, súlyos ellátási zavar, élelmiszerhiány keletkezett, ami jegyrendszer bevezetéséhez vitt. Az önkényeskedések láttán nem véletlenül fogalmazta meg Nagy Imre már akkor, hogy „a hatalom egyre inkább elszakad a néptől, és mind élesebben szembekerül vele. A népi demokráciát a párt diktatúrája váltja fel”. 1953-ban már Moszkvában is úgy értékelték, hogy a Rákosi–Gerő–Révai–Farkas négyesfogat a katasztrófa szélére sodorta Magyarországot.

A jó felé változás reménye 1953 márciusában, Sztálin halálakor csillant fel. Erre az igényt elsőként az 1953. június 16-i berlini munkássztrájk fogalmazta meg, amely nem annyira politikai, mint inkább társadalmi követeléseket támasztott, de amelyet a hatalom 45 halálos ítélettel és húszezer ember bebörtönzésével „jutalmazott”. Sztálin halála után a többi közép-kelet-európai államok közül Magyarországon, Lengyelországban és Bulgáriában szabadon engedték a politikai foglyok egy részét, Romániában és Csehszlovákiában alig volt érezhető valamilyen pozitív változás.

Három év elteltével azonban újabb fordulat következett be: 1956. február 17-e és 24-e között a Szovjet Kommunista Párt megtartotta 20. kongresszusát, amelyen némi habozás után Nyikita Szergejevics Hruscsov főtitkár az utolsó pillanatban ismertette addig titkos beszámolóját. Ebben egyebek mellett éles hangon ítélte el a sztálini túlkapasokat, a tömeges letartóztatásokat, a kivégzéseket, a deportálásokat, egyenes örültnek nevezve Sztálint. Hruscsov ugyanakkor a majdani lengyelországi és magyarországi események – és utóbbinak a romániai hatásai – szemszögéből alighanem alapvetően fontos tényezőt is szóvá tett: 1. a kollektív vezetés szükségességét – tehát a szűk körű, önös érdekek mentén hozott döntések helyett az adott rendszereknek megfelelő, lehető legszélesebb legitimitással bíró döntéshozatal; 2. a szocializmus építésének sajátos, nemzeti jellegét – tehát azt, hogy az adott országokban a szocializmus építésének nem kell mellőznie a nemzeti jellegzetességeket és igényeket.

Ilyen előzmények után élénkültek meg a rendszer jobbítását célzó viták Lengyelországban és Magyarországon. 1956 júniusában a Petőfi Körben egyre markánsabbá váltak a Rákosit és klikkjét bíráló kritikák, sőt, a Petőfi Körben már nyíltan követelték: vegyék vissza a pártba az 1953 és 1955 között a miniszterelnöki tisztséget egyszer már sikerrel ellátó, de éppen emiatt Rákosiék és Moszkva által félreállított Nagy Imrét. Azt a Nagy Imrét, aki első kormányzása elején, 1953

júniusában reformok egész során hirdette – egyebek mellett azt, hogy a pártvezetés ellenében növelni kell a minisztertanács hatáskörét, amelynek munkájában a parlamentre kell támaszkodnia, tehát kimondatlanul is a párt és az állam szétválasztásáról beszélt –, továbbá az ő nevéhez fűződik az internálások intézményének, valamint az internáló táboroknak a megszüntetése. A Petőfi Körben 1956 nyarán tehát reformgondolkodású újságírók, írók, költők, történészek, jogászok, közgazdászok, egyetemi hallgatók megalakították a párt belső ellenzékét. A Magyar Dolgozók Pártja központi vezetésének felfogásán az sem változtatott, hogy Rákosit június 21-én Moszkvából lemondatták, a pártfőtitkár helyébe lépő Gerő Ernő ugyanis ugyanazt a sztálinista vonalat követte, mint elődje.

Október első felében még inkább felgyorsultak az események. 6-án százszázresztétel mellett egyházi szertartással újratemették a kirakatper nyomán évekkorábban kivégzett Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást, 13-án pedig – azon a napon, amelyen az MDP visszavette Nagy Imrét a pártba – az úgynevezett táborokok perében kivégzett hét tisztet. 16-án Szegeden az egyetemi ifjúság megalakította a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét, a MEFESZ-t, ez volt az a pillanat, amikor az egyetemi ifjúság a reformkommunisták követelésein túllépett, és független szervezetet létrehozva gyakorlatilag megbontotta a kommunista párt egyedülálló voltát. 22-én a MEFESZ tízpontos kiáltványát a budapesti Műszaki Egyetemen 16 pontosra bővítették, ezek közé tartoztak olyan követelések, miszerint a szovjet csapatok távozzanak Magyarországról, Nagy Imre alakítson kormányt, általános, titkos és egyenlő szavazások révén biztosítsák a többpártrendszert, a Szovjetunióba szállított elítélteket hozzák haza, legyen új, nemzeti címer, a magyar katonák viseljenek a nemzeti hagyományokhoz illő egyenruhát, március 15-e és október 6-a legyen nemzeti ünnepnap. A MEFESZ egyszersmind együttérzését fejezte ki a hasonló reformtörekvéseket megfogalmazó lengyel néppel.

Október 23-án a lengyelekkel rokonszenvező, előbb betiltott, majd engedélyezett budapesti tüntetésen egyetemisták, felnőttek, munkások és értelmiségiek százai vonultak fel. A tüntetők egy része a Magyar Rádióhoz vonult, ahol a MEFESZ kiáltványának a rádióban való beolvasását akarta elérni. Nem sokkal este tíz óra után az Államvédelmi Hatóság tüzet nyitott a rádiónál tüntetőkre. Halottak és sebesültek maradtak a Bródy Sándor utca kövein. A civilek fegyvert szereztek, és visszalöttek: kitört a magyar forradalom, amelynek híreit milliók hallgatták lélegzetvisszafojtva világszerte, így Erdélyben is.

A magyarországi reformtörekvések és az október 23-án Budapesten kirobbant forradalom a romániai hatalom részéről a pozitív változásokkal ellenkező intézkedéseket váltottak ki. Egyebek mellett szigorú hírzárlatot, átértelmezett és átfogalmazott budapesti híreket, a sajtó ellenőrzésének és a román–magyar államhatár őrzésének fokozott szigorítását, a magyarországi levelek, postaküldemények azonnali leállítását, a lakosság fokozott megfigyelését, a magyarországi

eseményekkel egyetértő vélemények vagy megnyilvánulások azonnali elfojtását, egyszóval teljes bezárkózást. A lakosság, tehát a nyilvánosság által érzékelhető egyetlen pozitív elmozdulásként a romániai hatalom 1956 november elején emelte a béreket és a nyugdíjakat. Romániában az is alapvetően fontos tényezőnek bizonyult mind a forradalom idején, mind az annak vérbefojtását követő megtorlás során, hogy a magyar forradalommal és szabadságharccal mindenekelőtt a romániai magyarság érzett együtt. A Magyarországon zajló eseményeknek, illetve a forradalommal és szabadságharccal való általános együttérzésnek és összefogásnak a hírei és fejleményei mindenekelőtt a romániai magyarság körében váltottak ki együttérzést és tenni akarást, s ez kapóra jött a mindenkori „magyar veszély” ellen éberén őrködő párt- és államgépezetnek mind a szigorú intézkedések, mind a megtorlás terén. Ezzel egy időben pedig – s ez volt a romániai kommunizmusnak a másik fő jellemzője – a magyarságnak és általában a romániai nemzeti kisebbségeknek szembe kellett néznie/nézniük a kommunista nacionalizmussal.

Bár fegyveres felkelésre, sőt még tüntetésekre sem került sor, Romániában az akkori hatalom annál inkább félt – és a majdani megtorlásban tanúsított kegyetlensége annál inkább érthető –, mert a lengyel reformtörekvésekkel, illetve a magyarországi forradalommal való együttérzésnek kicsit másabbak voltak a vonatkozásai, mint Magyarországon. Egyrészt azért, mert míg Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála után Magyarországon elindult egyfajta lassú „olvadás”, a politikai és értelmiségi elit jelentős része menet közben értékelté és fogalmazta újra nem csak egyéni, hanem társadalmi elvárásait is, addig Romániában ez a folyamat alig volt érzékelhető. A Gheorghe Gheorghiu-Dej-féle hatalom alig mutatott befogadóképességet a változások iránt; ezt igazolja az is, hogy a magyar forradalom kirobbanása előtt néhány héttel-nappal Románia még mindig ott tartott, hogy magyar és román írók és költők szigorúan zárt pártgyűléseken a felvetett problémáknak a nyilvános megvitatását kérték. Természetesen nem tesztületileg, hanem egyénenként, ki-ki bátorsága és megítélése szerint, de mindenképpen eredménytelenül.

De mit is tettek Romániában azok, akik a magyar forradalommal és szabadságharccal együtt éreztek? Volt, aki egyszerűen „csak” együtt érzett, és drukkolt a forradalom sikerének: annak, hogy Magyarországon bukjon a gyűlölt Rákosi-ta vezetés, az ország szabaduljon fel a szovjet megszállás alól. Volt, aki tovább lépett, és hasonló elvárásait nyilvánosan is kifejezésre juttatta: a temesvári egyetemi hallgatók egyebek mellett a szovjet csapatok Romániából való kivonását, a beszolgáltatások enyhítését, a munkások béremelését és az egyetemi autonómia szavatolását kérték 1956. október 30-i gyűlésükön. Válaszként a fegyveres karhatalom, értsd: a Securitate tömeges letartóztatásokat hajtott végre, a diáktársaik százainak kiszabadítását követelő másnapi tüntetést pedig brutálisan szétverték. A temesvári diákokat megelőzően, október 24-én Mátyás király szülőházában, Kolozsváron tartottak gyűlést a képzőművészeti diákok. Egyebek között azt kér-

ték, hogy az egyetem rendelkezék autonómiával, a diákok számára ne legyen kötelező sem az orosz, sem a román nyelv tanulása, kapcsolatot tarthassanak fenn nyugati diákszövetségekkel, az egyetemi felvételinél ne a társadalmi származás, hanem a tehetség legyen mérvadó. A Securitate már másnap megkezdte a letartóztatásokat. A Bolyai Egyetemről több diákot és tanárt azért börtönöztek be, mert halottak napján fekete karszalaggal a karjukon koszorúkat helyeztek el, és megemlékeztek a Házsongárdi temetőben Erdély magyar jeleseinek sírjánál. Több unitárius teológiai tanárt, illetve lelkészt azért börtönöztek be, mert 1956. november elején megtagadták egy, a magyarországi forradalmat elítélő nyilatkozat aláírását. Ennek nyomán kerültek börtönbe mások mellett Simén Dániel teológiai tanár, Erdő János, Gellérd Imre és Lőrinczi Mihály tanárok, Kelemen István teológiai főtitkár és Bálint Ferenc magyarszováti unitárius lelkész.

Háromszéken voltak, akik kisebb csoportokba verődve semmi mást nem tettek, mint a magyar kultúrát, ezen belül az irodalmat és történelmet igyekeztek ápolni és népszerűsíteni. Ilyen volt a Nagy László nevével fémjelzett Kosuth Kör, amelynek tagjait bebörtönözték. A nagybaconi Boda Gyula egyszemélyes forradalma annyiból állt, hogy az október 23-án kirobbant forradalom hírére örömét fejezte ki. Megannyi hasonló erdélyi gondolathoz híven a Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégium néhány diákja kezdeményezésére létrejött Székely Ifjak Társasága (SZIT) is az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hatására jött létre. A tizenéves diákokból verbuválódó csapat a valamit tenni kéne-elhatározástól addig jutott, hogy – tevékenysége csúcsaként és egyetlen mozzanataként – 1957. és 1958. március 15-én titokban, az est leple alatt koszorút helyezett az 1848/49. évi magyar forradalom és szabadságharc hőseinek a sepsiszentgyörgyi Erzsébet-parkban álló emlékművének talapzatán. Az akkori Autonóm Magyar Tartomány politikai titkosrendőrségének sikerült elérnie, hogy a maréknyi gyerkőchöz két felnőtt korú fiatalembert is „hozzácsatolt”, így hozva létre a demokratikus népi államrend aláásására összeesküdött titkos szervezetet. A SZIT tagjait letartóztatták, a kolozsvári katonai törvényszék pedig súlyos börtönévekre ítélte őket. A két felnőtt korú ifjú, Ütő Szabó Lajos és Szalay Attila közül utóbbi 18 év börtönbüntetést kapott. Az 1932. május 22-én Brassóban született Szalay a sepsiszentgyörgyi textilgyárban volt géplakatos, amikor 1958. március 30-án letartóztatták. 1959 augusztusában halt meg máig tisztázatlan körülmények között a szamosújvári börtönben. Gyertyánosi Csaba 10, Gyertyánosi Gábor 12, Bordás Attila 12, Jancsó Csaba Levente 10, Jancsó Sándor 8, Molnár Béla 6 év börtönbüntetést kapott – a teljes vagyonek Kobzás mellett.

De nem voltak, mert nem lehettek közömbösek a magyar forradalom iránt az erdővidékiek sem. Ezt igazolja az is, hogy eddigi kutatások szerint hatvanegy erdővidéki kötődésű embert hurcoltak meg és börtönöztek be a megtorlás során a hatóságok, és erdővidéki, azaz bibarcfalvi volt az a Tordai Ferenc tanító is, aki a nagyszalontai iskola igazgatójaként eltűntette ugyan néhány diákja röpcédu-

lái, de mert a dolog mégis kitudódott, magára vállalta a gyermekek „bűnét”, és emiatt börtönbe került. 1956. november 8-án este négy baróti középiskolás diák, név szerint Bíró Benjamin, Józsa Árpád Csaba, Kovács János és Moyses Márton Érmihályfalváig vonatozott, hogy a román–magyar országhatáron átszökve a magyarországi szabadságharcosokhoz csatlakozzanak. Bírónak és Józsának sikerült átszöknie, de csak Debrecenig jutottak, ahol előbb otthonban, majd magyar családoknál kaptak menedéket, mindemellett tovább tanulhattak és dolgozhattak. A kádári hatóságok azonban a Securitatével közreműködve azonosították őket, a magyar belügyiek pedig 1957. március 15-én visszaadták őket Nagyváradon a román hatóságoknak. Mindkettőjüket börtönre ítélték, de a sikertelen határátszökés után hazatérő Moysést is elhurcolták. Elsőéves egyetemi hallgató volt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológia Karán, amikor 1960. november 22-én szexusok az egyetem padsoraiból elhurcolták. Moysést azért ítélték előbb hét, majd a fellebbezés után kétévi börtönre, mert miként a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar írók, költők és szerkesztők 1956. szeptember 29–30-án a Kolozs Tartományi pártbizottság székházában lezajlott gyűlésen többen, maga is arról beszélt: a népi demokratikus rendszer nem hozta el a megnyugtató megoldást, a kollektivizálás során túlkapasok történtek, a munkásokat nem fizetik megfelelőképpen. „Rádásként” pedig a Dobai-, illetve Fodor Pál-csoporthoz hasonlóan maga is légiesülő országhatárokat, egyesült Európát emlegetett. Szabadulása után Moyses nem folytathatta egyetemi tanulmányait, a kiváló képességű, egyebek mellett verseléssel, magas szintű matematikával, találmányokkal, társadalmi kérdésekkel, folklórgyűjtéssel foglalkozó fiatalembert bekényszerítették a nagyajtai mezőgazdasági termelőszövetkezetbe napszámosnak – az ellehetetlenülést nem bíró fiatalember számára innen egyenes út vezetett az öngyilkosságba. 1970. február 13-án Moyses Márton a brassói pártszékház előtt benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát, így követve az 1969 januárjában önkéntes tűzhalálba menekült cseh Jan Palachot és a budapesti Bauer Sándort.

Szorosan kötődik Háromszékhez az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége is. A néhány fiatal által 1956. november 4-én Brassóban létrehozott EMISZ volt a legnagyobb valamennyi erdélyi szervezkedés közül. A brassói, humoródminti és erdővidéki fiatalokat is tömörítő EMISZ dacolni akart a kommunista neveléssel, a szervezet alapszabályát ugyanis – a titkári tisztséget betöltő Lay Imre szerint – az Ifjúság Szövetség statútuma alapján állították össze, de mindent meg-, illetve kifordítottak: míg az IMSZ-szabályzat például a kommunista ideológia iránti hűséget írta elő, saját statútumukban Layék ennek a tagadását rögzítették. Az EMISZ ugyanakkor az államosítás, kulákosítás és kollektivizálás során végbemenet túlkapasok felleltározása mellett arra is vállalkozott, hogy az igazi magyar irodalom, az igazi magyar kultúra és történelem tanulását népszerűsíti, így – bár a SZIT-hez hasonlóan azzal a szándékkal jött létre, hogy „megváltja a világot” – a tevékenysége néhány kulturális eseményre korlátozódott. Ezen belül arra az

1957. március 15-i, fehéregyházi megemlékezésre, amelyen egy-két szónoklat és szavalat után a fiatalok koszorút helyeztek el a Petőfi-emlékmű talapzatán. Egy év múlva tömeges letartóztatásokkal, és hetvenhét EMISZ-es fiatal bebörtönzésével válaszolt a hatalom.

Ugyanakkor voltak, akik a Kis-Küküllő mentén levelekkel és röpcédulákkal akarták világgá kürtölni, hogy eljő a szabadság órája. Ugyanezt tették a csík-szeredai verselő diákok, akik rímekbe és strófákba szedték érzelmeiket, s amiért néhány tanárukkal közösen – összesen tizenegyen – kerültek a vádlottak padjára, onnan pedig a Gulágra. És mert hasonlóképpen éreztek és gondolkodtak, az érmihályfalvi Sass-féle csoportot, vagy a mezőfelei Kacsó Tiborék „nacionalista” csoportját ellenforradalmi felbujtással állították bíróság elé, s a hatalom attól sem rettent vissza, hogy az érmihályfalviak közül Sass Kálmán református lelkész, valamint dr. Hollós István volt hadbíró századost halálra ítélje, és kivégezze. Ugyancsak a Partiumhoz kötődik a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete, a SZVISZ, amelynek öt tagját – két tanárt és három diákot – a szászrégeni diákok csoportjához hasonlóan súlyos börtönökre ítélték csak azért, mert szabadságra vágytak. Gyergyószéken könyörtelenül bebörtönözték a kollektivizálás ellen falragaszokkal és röpcédulákkal tiltakozó Fekete Kéz nevű „szervezetet”, akárcsak később a magyar nyelvű oktatás elsorvasztását szóvá tevőket.

Nagyjából összecegengett az ún. Dobai-csoport, valamint Fodor Pál és köre elképzelése. Mindkettő arra keresett választ: hogyan lehetne megoldani az „erdélyi kérdést”, pontosabban hogyan lehetne úgy rendezni az Erdélyben élő magyarság és románság státusát, hogy az mindkét nemzetrészt számára a lehető legjobb és legmegnyugtatóbb megoldást kínálja. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogásznak, tanársegédnek és munkatársainak az volt az elképzelése, hogy széleskörű felmérések nyomán állítsanak össze egy emlékeztetőt, amelyet juttassák el az ENSZ-hez. Dobaiék ugyanis pontosan tudták, és rögzítették a valóságot, miszerint azok a nemzetiségi jogok, amelyeket a Groza-kormánytól kezdődően Romániában hirdetnek, a gyakorlatban alig-alig válnak érzékelhető, megélt valósággá. Nem mellékes, hogy például a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar írókkal, költőkkel és szerkesztőkkel tartott, fennebb említett gyűlésen többen – Szilágyi András, Szabédi László, Kányádi Sándor, Sütő András, Székely János és mások – szóvá tették a romániai magyarságot ért nemzetiségi sérelmeket. Csakhogy a tollforgatók által elmondottak úgymond intézményes keretek között, szigorúan ügyelt és felügyelt gyűléseken hangzottak el, ezzel szemben Dobaiék és Fodorék elképzelését a hatalom úgy vette tudomásul, mint ellenséges összeesküvést. Dobaiék négy elképzelést vázoltak fel az erdélyi magyarok és románok helyzetének rendezésére. Az egyik szerint a trianoni, de légiesülő országhatárok keretén belül kell autonómiát biztosítani Erdély magyarságának az egyesült Európa határain belül, vagy azon kívül. A második változat szerint az ezeréves magyar határok visszaállításával, Magyarország keretén belül kellene autonómiát biztosítani Er-

dély románságának, szintén az egyesült Európa kereteiben, vagy azokon kívül. A harmadik lehetséges változat az ezeréves magyar, illetve a trianoni határok közötti az Európai Unióhoz tartozó független Erdélyről szólt, végül a negyedik változat Erdélynek a magyarok és a románok közötti kettéosztását helyezte kilátásba, beleszámítva az esetleges lakosságcserét is. Fodor Pálék nagyjából ugyanezt vázolták fel, elképzelésük szerint az önálló vagy a Magyarországhoz visszacsatolt, esetleg a lakosságcserével románok és magyarok között kettéosztott Erdély jelenthetett volna megoldást.

Ha szabad így fogalmazni: mindenkinél tovább ment a Szoboszlai Aladár temessági római katolikus plébános nevével fémjelzett elképzelés. A csoport a kommunista rendszer, illetve egyeduralkodás megdöntését célozva például a többpártrendszer bevezetésének szükségességét, illetve egy kereszténydemokrata párt tervezetét vázolta fel. Cselekvésre ugyan nem került sor, a kommunista diktatúra megdöntésére is csupán egy rozsdás pisztoly állt a rendelkezésükre, de a hírhedt Szoboszlai-perben ötvenhat elítéltnak összesen közel 1300 évnyi börtönbüntetést és tizenegy halálos ítéletet osztottak ki, tíz kivégzést pedig végre is hajtottak. Szoboszlai Aladárt, Orbán István csíksomortáni tisztviselőt, Huszár József Aradon élő bárót, dr. Alexandru Fântânanu aradi ügyvédet, Tamás Imre csíkszeredai tanítót, Tamás Dezső Csíksomlyón élő nyugalmazott tisztviselőt, Ábrahám Árpád torjai római katolikus plébánost, Lukács István magyarpécskai kereskedőt, Kónya István Béla gyergyószentmiklósi származású, Kézdiszentkatonán élő ügyvédet és Orbán Károly marosvásárhelyi kényszerlakhelyen élő volt földbirtokost 1958. szeptember 1-jén a Securitate temesvári börtönében – más források szerint Aradon – agyonlőtték.

Az idő – ugye kétség nem fér hozzá? – egyértelműen őket igazolta. Azokat, akiket a forradalom szele s a megtorlás ökle egyformán megcsapott. Akik jól látták, amit akkor láttak. Akik börtönben vagy/és haló poraikban is győztek. És akik – Varga László és Puskás Attila egykori elítélteket egyformán idézve – úgy érezték és úgy gondoltak/cselekedtek, ahogyan kellett. Akik nem tettek egyebet, mint azt, hogy magyar emberként, de mindenekelőtt emberként szembefordultak a diktatúrával, s ez minden becsületes embernek kötelessége lett volna, vagy lenne – mindenütt és mindenkoron. Ezekre a helyes cselekedetekre miért is lennének különösen büszkéek? Nem? Vagy mégis? Annyi bizonyos, hogy mindezért nyilvánvalóan nem jár különösebb dicséret. De legalább ennyi igen: köszönöm.

Befejezőként nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy ne kérjem a politikum képviselőit – köztük a jelen levő Antal András Árpád parlamenti képviselőt –, hogy alkossanak és fogadjanak el olyan törvényt, amely alanyi jogon rehabilitál minden romániai politikai foglyot.

MAKKAI-ILKEI ILDIKÓ

1956 A KORABELI SAJTÓBAN

(OKTÓBER 23-A ÉS DECEMBER 31-E KÖZT MEGJELENT HAZAI ÉS KÜLFÖLDI SAJTÓTERMÉKEK ALAPJÁN)¹

A 20. század „fekete” történelméből kis, „fehér” szigetként emelkedik ki az 1956-os magyar forradalom. Hogy lehet, hogy ennyi hősiesség, bátorság született egy nép akaratából?! Hogy lehet, hogy tatár, török, Habsburg, orosz veszedelem, pusztítás, elnyomás, irtás, elnémítás után még mindig itt állunk?!

Egy megvalósíthatatlan eszme több ezres áldozatát aratta évtizedeken keresztül, és nem lehetett ellene semmit tenni. 1956-ban Magyarországon és – csíráiban – Erdélyben is megpróbálták a lehetetlent, de az „ördögi körből” nem volt szabadulás. 1956-ban a magyar nép, Nagy Imrével az élen, a szabadságot akarta, végre szabad Magyarországot sok száz év után. Kevesen voltak, s egy óriási birodalom jól felfegyverzett katonáival szemben alig tehettek valamit.

A romániai magyar nyelvű újságokat átnézve elszomorító, milyen mértékben ferdítették el – *kell*t elferdíteniük! – az igazságot; a forradalmat *ellen*forradalommá, nyugati reakciósook, fasiszták, hitleristák (!) mozgalmává alacsonyították, amely a „népi demokrácia” ellen, az úgymond legtökéletesebb rendszer ellen lázadt. Ezek az újságcikkek kivétel nélkül a kommunista rendszert védik, a valós eseményeket pedig elhallgatják vagy elferdítik. A szovjet csapatok november 4-i bevonulása úgy szerepel, mint a legjobb megoldás a fasiszta bandák megfélemlítésére, megsemmisítésére. Nem volt szabad az igazságot kimondani, mert ez a kommunista rendszer hibáira, elviselhetetlenségére derített volna fényt, ami a rendszer megdőlésével fenyegethetett. Ezért folyt a megtorlás is titokban, óriási embertelenségek közt.

Mi, késői – mégis közeli – utódok csak csodálni tudjuk azt a páratlan kiállást, a bátorságot, az elszántságot, amit akkor magyar népünk tanúsított.

Az alábbiakban a kor két romániai magyar napilapjának, az *Előre* című országos napilapnak („a Román Népköztársaság Néptanácsainak lapja”) és a *Vörös Zászló* című, regionális marosvásárhelyi napilapnak (az RMP Magyar Autonóm Tartományi vezetősége és a Tartományi Néptanács lapja) számaiból tallózunk. Megkíséreljük párhuzamosan végigkövetni a két napilap híreit, közléseit a magyar forradalommal kapcsolatosan.

1 2004-ben készült dolgozat a Múzeum Közhasznú Alapítvány által kiírt pályázatra – 2. díj